

HVORDAN UNDGÅR VI EN ATOMKRIG?

Kan sikkerhed basere sig på atomvåben?

Christiansborg 24. marts 2023

Tarja Cronberg

Fredsforsker, medlem af NtOs OMTÆNKE-tank

I dag har risikoen for en atomvåbenkrig aldrig siden Cuba krisen været større. De amerikanske atomfysikere vurderede i deres Doomsday Clock i januar i år at der kun er 90 sekunder til en katastrofe. Efter den kolde krigs afslutning i 1991 var der hele 17 minutter.

Der er ingen tvivl om at Ruslands atomtrusler er årsagen til denne forandring. At true med atomvåbener ikke noget nyt – det er sket jævnligt. Der er mange lister som viser at det er USA som har udfærdiget de fleste trusler. At true med atomvåben er en indbygget i det som kaldes for *nuclear deterrence*, atom afskrækkelse. Atomvåben skal ikke bruges, men de skal trues med så modparten afstår fra at slå til. Dette i sin tur kræver at truslerne ikke er bluff, men er troværdige. Ruslands trusler er blevet opfattet som troværdige, NATO har holdt sig tilbage og undgået en direkte konfrontation med Rusland. Truslerne har også ført til en meget konkret debat om atomkrig eller ej med nye vurderinger af potentielle skader, hvis det skulle komme så langt.

Hvad kan man gøre for at hindre en atomkrig? I hele den tid som atomvåben har eksisteret, diskuteredes dette mest seriøst i tiden efter Hiroshima og Nagasaki bombningerne. Tankerne dengang gik i tre forskellige retninger:

- Der skulle etableres en verdens regering, som skulle, i hvert fald i dette spørgsmål, kunne overskride det anarkiske system baseret på selvstændige stater
- Al atomteknologien skulle underlægges helt under en fuld international kontrol som skulle så fordele materiale til civile formål og forhindre brug til militære formål
- Atomvåben skulle bruges som afskrækkelse og til at styre fjendernes adfærd.

Tanken om en verdensregering blev hurtigt begravet. Tanken om international kontrol med alt fissilt materiel blev formuleret i nogen aftaler af amerikanske fysikere, bl.a. Oppenheimer, men afvist i afstemningerne. En international organisation International Atomic Energy Agency (IAEA) blev dog etableret, men kun med mandat at inspicere og rapportere, men uden nogen besluttende myndighed over det være sig teknologi eller materiel. Sikkerhedsrådet har det sidste afgørende ord i alle konflikter, med fem atommagter som bestående medlemmer.

I dag lever vi lever det tredje alternativ – mellemstatslig afskrækkelse med atomvåben. Der er ingen international kontrol, og FN er totalt handlingslammet i forhold til, at det er den organisation som i sin forfatning har ansvar for fred.

FN's Generalforsamling tog 1996 et initiativ og spurgte den internationale domstol hvorvidt det var legalt eller illegalt at true med eller bruge atomvåben. Svaret var at det i princippet var illegalt både at bruge og at true med atomvåben. Kun i én situation var retten i tvivl, nemlig hvis statens overlevelse var i fare. Det er også dette som Rusland udnytter i sin argumentation.

Rusland har flere gange hævdet at Ruslands overlevelse er i fare, dels med henvisning til vestlige sanktioner, dels med henvisning til at Vesten er kommet med udtalelser om at Rusland skal gøres svag. Også Ruslands integrering af de fire ukrainske regioner har baggrund i dette. Hvis Rusland taber en eller flere af regionerne, vil præsident Putin hævde at Ruslands overlevelse er truet.

Heller ikke nogen af de grundlæggende internationale aftaler, specielt Ikke-spredningsaftalen, som anses som hjørnesteinen i verdens nukleare orden, har kunnet fordømme Ruslands trusler som illegale. Aftalen gir fem lande ret til at have atomvåben, mens alle andre lande skal afstå. Ikke-spredningstraktaten havde en kontrol konference i August 2022.

Selve teksten i rapporten udtrykte ikke fordømmelse af Ruslands trusler, kun at man, hvis man truer med atomvåben, ikke må bruge aggressivt sprog. Atomstater må kun true med pæne ord!!! Det jeg gerne vil understrege her er, at ikke kun FN, men også de aftaler der styrer atommagternes adfærd er magtesløse, så længe vi har et system hvor aggressoren, uanset hvilken af atommagterne det er, har en vetoret.

Det internationale samfunds magtesløshed betyder dog ikke at atomkrig ikke kan hindres. Tværtimod, vi har Cuba krisen som det mest kendte eksempel. USA havde placeret mellemdistanceraketter i Tyrkiet. Sovjetunionen svar var at gøre det samme på Cuba. To ledere, Kennedy og Khrusjtjov, med hjælp af uofficielle mellemhænder kunde finde et kompromis og affærdige en atomkrig.

Dette udtrykker også klart at den overordnede situation, at forhindre en atomkrig, i dag kun findes som ad hoc løsninger i vores samfund. Det et enkelt nations initiativ, der afgør om det lykkes os at forhindre en ødelæggelse af menneskeheden.

Dette gælder også Ukraine krigen og Ruslands trussel om at bruge atomvåben. Truslerne er blevet fordømt af mange organisationer, af G20, af EU og selvfølgelig af NATO – men uden megen respons. I dag er der ingen konkrete forhandlinger i gang. Begge parter har som mål at vinde krigen. I denne situation er Kina kommet med et 12-punkts oplæg, som bla. kræver at alle stateres suverænitet skal respekteres, og fredsforhandlinger skal indledes.

Oplægget er ikke blevet mødt af entusiasme af USA. Biden kommenterede at dersom "Putin is applauding it, so how could it be any good?" Hans udenrigsminister Anthony Blinken påpegede at Xi's besøg antyder at Kina ikke mener at Rusland bør holdes ansvarlig for de grusomheder, russiske styrker begår i Ukraine. Fredsforhandlinger forhindres af konkurrence mellem supermagter. Hvis man vil fred, så burde man i hvert fald se hvad det kinesiske forslag kan føre til. Den ukrainske præsident har udtrykt forsigtig vilje til at diskutere oplægget.

Den tredje dimension jeg vil føje til denne analyse er den menneskelige faktoren, en enkelt persons betydning for hvorvidt vi får eb atomkrig eller ej. Har I lagt mærke til hvordan hovedspørgsmålet i den internationale debat har været formuleringen "Vil Putin bruge atomvåben?" Og så prøver pressen at finde ud af hvad Putin tænker, hvordan vil han reagere hvis han bliver presset op i et hjørne, eller hvorvidt isoleringen fra verden har påvirket hans mentale helbred.

Det kritiske spørgsmål i at hindre brug af atomvåben er ikke: "Vil Putin bruge atomvåben?" Det kritiske spørgsmål er: "Hvorfor har vi et system hvor en enkelt person kan afgøre om atomvåben bliver brugt?"

I den nukleare orden har der altid været en "*mad mand*" teori, dvs. at en leder i et fjendtligt indstillet land med et hemmeligt atomvåben program, hvis han mister sin politiske magt og måske er truet på sit liv, som sidste handling vil bruge atomvåben – Saddam Hussein og Mohammed Gadaffi har været ofte brugte eksempler. Nu er vi kommet til en ny fase, hvor det faktisk er supermagtsledere der kan komme i denne situation, med tusindvis af atomvåben som kan sendes af sted på nogen minutter.

I USA er det kun præsidenten, og præsidenten alene der kan trykke på knappen. Det skal bare sikres at det er ham/hende. Under valgkampen rejste Hillary Clinton spørgsmålet om man kunne stole på Trump med atomvåben, når allerede Twitter var et problem. Dette resulterede i en debat i kongressen om hvorvidt man skulle begrænse præsidentens muligheder. Tanken blev afvist i enighed. At ikke stole på præsidenten ville skabe et troværdighedsproblem for USA som supermagt.

I to situationer har man illegalt alligevel begrænset præsidentens magt. Den første var mens Nixon var præsident og havde mistet al politisk støtte i Watergate skandalen. Han drak og var ofte beruset om aften. Her overførte nogle embedsmænd beføjelserne til Kissinger. Det andet er under Trump, hvor der i mellemprioden fra 6. januar efter optøjerne på Capitol Hill, og mens han stadig var præsident indtil 21. januar var en risiko. Pentagon vurderede at han ville kunne bruge atomvåben og begrænse hans muligheder. Også illegalt, men i samarbejde med Nancy Pelosi i Kongressen.

Rusland har et lidt andet system. Der er det tre personer som skal træffe en beslutning: Præsidenten, forsvarsministeren og lederen af militæret. Idet Putin er enerådig, og forsvarsministern er hans ven, er det ikke usandsynligt at hans vilje vinder. Men der er en lille mulighed for at militærledelsen sætter sig imod. Her har vi alt for lidt viden til at vurdere den konkrete situationen, men Putins tanker, følelser og helbred har sikkert en afgørende betydning. Men spørgsmålet er om ikke man bør ændre systemet, så enkelte personer ikke kan true verdens overlevelse.

For at sammenfatte: Det internationale system, specielt FN, har ikke mulighed til at løse problemet pga. stormagternes vetoret. Konkurrencen mellem stormagterne gør det vanskeligt at initiere ad hoc baserede mellemstatslige forhandlinger. En enkelt persons mentale helbred kan være afgørende for hvorvidt en atomkrig bryder ud. Disse tre forhold gør at der er ingen garanti for at atomkrig ikke bryder ud, nu eller senere. Ukrainekrigens store fortjeneste, hvis man kan bruge det ord, er at den har gjort os opmærksomme på at atomvåben stadig findes og udgør en risiko for ikke kun enkelte stater, men for hele menneskehedens overlevelse.

Der er to veje at gå. Det ene er at afskaffe atomvåben så hurtigt som muligt. I 2017 blev der vedtaget en Traktat i FN om at Forbyde Atomvåben. Men ingen af atommagterne har skrevet under eller vil skrive under den. Her hjælper kun internationalt politisk pres. Den andet er hurtigst muligt at genforhandle det internationale system, så det kan gribe ind i situationer hvor der trues med atomvåben. Helst begge processer samtidigt, så vi kan være helt sikre på at vi overlever. FN's Generalsekretær António Guterres har påpeget at vi indtil nu har været heldige, men også understreget at held er ingen strategi.